

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Nzudzanyo na Ndondangudo (Tracker) zwa Pułane dza u Funza dza Nwaha (ATP) dza U thivha Tshifhinga Tsha U funza Tsho Lozweaho Luambo Lwa Hayani Tshivenda

Gireidi ya 1 Themo ya 3

Zwi re ngomu

Marangaphanda	1
Tshoḁea dza Puḁane dza U funza dza Nwaha (ATP) dza U thivha Tshifhinga Tsha U funza Tsho Lozweaho	2
Zwikili zwa Luambo lwa Hayani (<i>HL</i>)	2
Magudiswa a Luambo lwa Hayani	2
Foniki na U vhalu Ha Tshigwada Hu na U sumbiwa Nḁila	3
U thoma Rothini ya U guda Luambo (U vhalu na U nḁala)	5
Rothini yo Anganywaho ya Vhege ya Luambo Lwa Hayani lwa Vhuimo ha Muteo	6
Nyito dzo Anganywaho dza Luambo Lwa Hayani lwa Vhuimo ha Muteo (dzi no fusha tshoḁea dza ATP)	7
Foniki na U vhalu Ha Tshigwada Hu na U sumbiwa Nḁila	16
Phurogireme ya Foniki: Tshivenda Luambo lwa Hayani	17
Muhanga wa Nzudzanyo na Ndongangudo	21
Phurogireme ya U linga	32
Mutevhemuḁoli: Luambo lwa Hayani lwa Vhuimo ha Muteo (<i>FP</i>)	32
U linga ha Vhugudisi	33
Gireidi ya 1 Themo ya 3: Nyito ya U linga ha Fomaḁa ya Sambula	35

Marangaphanda

Ha Vhadededzi/Vhagudisi Vha Vhuimo ha Muteo,

Dwadze la COVID-19 lo ri sia ri na khaedu khulu kha zwa pfunzo. Musi ri tshi khou humela kha 'u funza ho doweleaho', rothe ri tea u shuma nga vhuṭali na nga mafulufulu u itela u vha na vhuṭanzi uri ri vhuwedzedza sisiteme yashu tshiimoni tshayo.

Hezwi zwi do vha na ndeme khulwane kha vhuimo ha muteo, hune vhana vha guda zwikili zwa muteo/murango zwa u vhala na u ṅwala. Afrika Tshipembe li lila uri vhone vha lingedze nga nungo dzothe u shomedza vhagudi vhavho nga zwikili zwo raloho, u itela uri vha si tou guda fhedzi u vhala, vha khunyeledze vha tshi vho kona 'u vhalela u guda'.

Liṅwalwa ili lo itelwa u vha thusa u swikelela tshipikwa hetshi. Musi vha tshi shumisa puṭane iyi vha tshi tevhedza sisiteme (thevhekano ya zwithu), ri na fulufhelo la uri vha do kona u lulamisa zwe zwa khakhiswa nga u xeelwa nga tshifhinga tsha u funza na u guda, vha vhuwedzedza vhagudi vhavho kha levele yo vha teaho.

Ri khou dzula ro vha livhutshela u diimisela havho u shuma, u digana na u shumesa he ra lavhelela kha vhone.

A zwi timatimisi uri vha khou fhaṭa lushaka.

Ri vha tamela mashudu kha themo i no khou ḍa,

Thimu ya DBE / NECT ya Ndongangudo dza U thivha Tshifhinga Tsha U funza Tsho Lozweaho

Thodea dza Pułane dza U funza dza Nwaha (ATP) dza U thivha Tshifhinga Tsha U funza Tsho Lozweaho

- Hu na vhege dza 10 kha ATP dza U thivha Tshifhinga Tsha U funza Tsho Lozweaho dza DBE dza Themo ya 3.
- Vhege idzi dza 10 dzo khethekanywa dza bva saikiłi dza u guda dza 5.
- Kha saikiłi inwe na inwe ya vhege mbili, zwiteńwa (zvipiđa) zwoťhe zwa u guda luambo (u vhala na u nřwala) zwi tea u funziwa nga nđila i tevhelaho, hu tshi shumiswa tshifhinga tsha fhasisa tsho avhelwaho:

KUAVHELE KWA TSHIFHINGA TSHA FHASISA KWA CAPS	GIREIDI YA 1	GIREIDI YA 2	GIREIDI YA 3
U thetshelesa na U amba	Minete ya 45	Minete ya 45	Minete ya 45
U vhala na Foniki	Awara dza 4 na minete ya 30	Awara dza 4 na minete ya 30	Awara dza 4 na minete ya 30
Muńwalo	Awara ya 1	Minete ya 45	Minete ya 45
U nřwala	Minete ya 45	Awara ya 1	Awara ya 1
GUŤE	AWARA DZA 7	AWARA DZA 7	AWARA DZA 7

Zwikili zwa Luambo lwa Hayani (HL)

- ATP dza U thivha Tshifhinga Tsha U funza Tsho Lozweaho dza HL dzo dzudzanywa uri dzi sumbedze zwikili zwine vha tea u fhaťa kha tshiteńwa (tshipiđa) tshinwe na tshinwe tsha luambo. vhadededzi / vhagudisi
- Zwi na ndeme uri vha dzhiełe nzhele uri kha vhege dzińwe na dzińwe mbili, zwikili zwine zwa tea u aluswa zwi anzela u fana kha tshiteńwa tsho tiwaho, ngauralo, hu na u dovholola hunzhi u itela u alusa na u khwaťhisa zwikili.

Magudiswa a Luambo lwa Hayani

- Kha vhege dzińwe na dzińwe mbili, vhadededzi / vhagudisi vha tea u nanga thero.
- Ndi thero yeneyi ine ya řaluswa magudiswa a saikiłi.
- Sa tsumbo, arali mudededzi / mugudisi a nanga thero ya '**Luvhandeni lwa U tambela**', zwi amba uri magudiswa oťhe a tea u yelana na thero iyi, hu tshi katelwa:
  - Divhaipfi** ine ya khou funziwa, tsumbo: **tamba, gonya, dembetita / lavhuwa, diphina, takadza**, nz.
  - Zwidade kana nyimbo** dzine dza funziwa, tsumbo: **Tsingandedede**
  - Tshiťori tsha **u vhala khathihi na vhagudi** tshi no khou vhaliwa, tsumbo: Tshiťori tshi re na řhoho i no ri: **Ndi pfana na u tamba!**
  - Nyito ya u nřwala** ine vhagudi vha tea u ita, tsumbo: **Nřwalani mafhungo a 2 nga zwine na takalela u tamba luvhandeni lwa u tambela.**

Foniki na U vhala Ha Tshigwada Hu na U sumbiwa Nḁila

- Phurogireme ya foniki na u vhala ha tshigwada hu na u sumbiwa nḁila, ndi one magudiswa e oṭhe ane a si yelane na thero.
- U itela u kona u guda u vhala, vhagudi vha tea u gudiswa mibvumo ya luambo i tshi tou tevhekana nga ngona, khathihi na u i vanga na u i fhandekanya.
- U bva afho, vha tea u ita nḁowendowe ya u vhala maipfi na zwiṭori vha tshi shumisa nḁivho yavho ya mibvumo (foniki) kha u bula maipfi.

Kha ri vhone uri ndi zwikili zwifhio na magudiswa afhio zwe zwa dodombedzwa kha ATP ya Gireidi ya 1 Themo ya 3:

MANWELEDZO A ATP YA U THIVHA TSHIFHINGA TSHA U FUNZA TSHO LOZWEAHO GIREIDI YA 1 THEMO YA 3
U THETSHELESA NA U AMBA
<p>Mugudi:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1 U renda zwirendo na u imba zwiimbo a tshi sumbedzela nga nyito. 2 U amba nga tshenzhemo ya ene muṅe, tsumbo, u anetshela mafhungomaitei (nyusi) a sa dovholoji. 3 U thetshesela thevhekano ya ndaela na u fhindula nga ngona. 4 U thetshesela a sa dzheneleli, a tshi ṭhonifha ane a khou amba. 5 U shela mulenzhe kha therisano, a tshi vhudzisa na u fhindula mbudziso. 6 U thetshesela tshiṭori e na dzangalelo nahone a tshi ḁiphiṅa, a tshi ola tshifanyiso na khephusheni yatsho. 7 U thetshesela uri a ṭalukanye zwidodombedzwa zwa tshiṭori na u vhudzisa mbudzisoṭhalutshedzwa 8 U u a pfesesa na u shumisa luambo lwo teaho kha zwithu zwo fhambanaho. 9 U ita matambwa a nzulele dzo fhambanaho. 10 U dubekanya zwifanyiso zwa tshiṭori na u livhanya zwifanyiso na khephusheni. 11 U ṭalukanya u fana na u fhambana ha zwithu a tshi shumisa ḁivhaipfi i no fana.

FONIKI
<p>Tsivhudzo ya mudededzi / mugudisi:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vha fhaṭa na u ṭhukukanya maipfi: <ul style="list-style-type: none"> • Nga kubulelwe (u ṭalukanya mibvumo.) • Nga kubulelwe na nga u vhona (foniki.)
<p>Mugudi:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1 U ṭalukanya vhushaka vhukati ha maḁedere na mibvumo maḁedere oṭhe a re ḁithihi. 2 U fhaṭa na u fhandekanya maipfi a tshi shumisa mibvumo yoṭhe ye a funziwa, hu tshi katelwa: mibvumo ya ḁedere ḁithihi, thembamvanganyi (<i>consonant blend</i>), pfallandoṭhe mbili, themba dzi no swaiwa kha mibvumo ya maḁedere mavhili kana u fhira. 3 U vhala maipfi a no bva kha ngudo dza foniki a re kha mafhungo na maṅwe maṅwalwa/zwibveledzwa 4 U ṭalukanya mibvumo ya u thoma (mibvumomirangeli) na dungo ḁa u fhedza (mibvumomitevheli) kha phetheni dzo serekanaho. 5 U vhekanya maipfi nga miṭa yo ḁowealeho ya mibvumo na maipfi. 6 U fhaṭa maipfi a mibvumo ya 3 a tshi shumisa maḁedere a ḁedere ḁithihi. 7 U ṭalukanya na u vhala: <ul style="list-style-type: none"> a Pfallanyana, sa tsumbo, w, y

MUÑWALO

Mugudi:

- 1 U ñwala maļeđere oṭhe maṭuku na mañwe a madanzi a tshi dīfulufhela nahone hu si na vhukhakhi.
- 2 U ñwala muñwalo wa mbalo zwavhuđi.
- 3 U kopa/ñwalulula mafhungo mapfufhi nga ngona.
- 4 U shumisa zwikhala zwo tea vhukati ha maipfi kha fhungo.
- 5 U shumisa thulusi/zwishumiswa zwa muñwalo nga ndila yone: penisela, raba, ruļa

U VHALA NA VHAGUDI HU NA U SUMBIWA NĐILA

Notsi dza mudededzi / mugudisi :

- Kha vha vheye vhagudi kha zwigwada zwa vhukoni ha u vhalu hu no lingana.
- Kha vha nange mañwalwa/bugu dza ļeveļe yo teaho tshigwada tshiñwe na tshiñwe.
- Kha vha thetshelese musi muñwe na muñwe a re kha tshigwada a tshi vhalu e eṭhe vha mu thuse musi a tshi khou vhalu.

Mugudi:

- 1 U shumisa maipfimađowelwa, foniki, na zwikili zwa u dikhouda tshivhumbeo na zwi re ngomu.
- 2 U shumisa zwikili zwa tsenguluso ya zwi re ngomu na tshivhumbeo kha u pfesesa.
- 3 U isa phanđa na u fhaṭa dīvhaipfi ya maipfimađowelwa.
- 4 U vhalu a tshi vho tou elela na mutsindo e nawo.
- 5 U thoma u vhea iṭo kha kuvhalele kwae (u dikhouda) na kupfesesele kwawe musi tshi khou vhalu.

U VHALA E EṬHE (NGA EṬHE)

Mugudi:

- 1 U vhalela nṭha phathinara yawe (muñwe nga.)
- 2 U vhalu zwe ene muṇe a ñwala na zwa vhañwe.

U VHALA NA VHAGUDI

Mugudi:

- 1 U a thetshelesa na u tevhela musi mudededzi / mugudisi a tshi vhalu bugu
- 2 U topola thevhekano ya zwiwo kha zwiṭori.
- 3 U shumisa khavara na zwifanyiso zwi re kha bugu kha u bvumba (u humbulela.)
- 4 U fhindula mbudziso dza ṭhuthulamuhumbulo (*higher-order*) dzo dīsende kaho nga tshibveledzwa tshe tsha vhaliwa.
- 5 U ṭahisa mihumbulo nga zwe zwa vhaliwa.
- 6 U kona u ṭalukanya mafhungomatsivhudzi a no bva kha phosiṭara, zwifanyiso na thebuļu dzi sa konđi, u fana na khaļenda.
- 7 U amba nga u shumisa maļeđeredanzi na zwitopo.
- 8 U topola muhumbulo muhulwane na vhabvumbedzwa kha tshiṭori.
- 9 U ṭalukanya zwiitisi na mvelelo zwa tshiṭori.

U N̄WALA
<p>Notsi dza mudededzi / mugudisi:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kha vha shumise nyito dza u n̄wala ha tshigwada kha u sumbedza maitele a u n̄wala (u pulana, mvetomveto na u an̄adza.) • Kha vha n̄ee vhana fureme ya u n̄wala i no ḡo vha thusa u n̄wala zwiṭori zwavho.
<p>Mugudi:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1 U shela mulenzhe kha thesirano ya u nanga ṭhoho ya u n̄wala ngayo. 2 U ḡifhaṭela tshisiku tshawe tsha maipfi na ṭhalusamaipfi yawe. 3 U ita mishumo ya u n̄wala, hu tshi katelwa u pulana, mvetomveto na u an̄adza: <ol style="list-style-type: none"> a U n̄wala fhungo a tshi shumisa maipfimaḡivhiwa o ḡowealeho na mibvumo ye vha guda. b U n̄wala na u sumbedzela fhungo ḡipfufhi nga ṭhoho yo tiwaho a tshi itela u vha na mukovhe kha bugu ya khona ya u vhala. c Phara ya 1 ya mafhungo a no swika mavhili, nga tshenzhelo ya ene muṅe kana zwiwo zwi no nga mafhungomaitei (nyusi) a ḡuvha na ḡuvha. d Tshibveledzwa tsha mulaedza sa garaṭa ya u tamela phodzo, posikaraṭa, nz.   4 U topola na u shumisa luambo nga ngona, hu tshi katelwa: <ol style="list-style-type: none"> a Ndongazwiga: zwi topo. b Masala. c Madzina. d Tshifhinga tsho fhiraho/ḡikhathi ḡa ndo.

U thoma Rothini ya U guda Luambo (U vhala na U n̄wala)

- In̄we ya n̄dila dza khwiṅesa dza u vha na vhuṭanzi ha u shumisa zwavhuḡi tshifhinga tsho avhelwaho lune vha funza zwikili zwoṭhe zwi re kha ATP, ndi u thoma rothini ya u guda luambo.
- Afho fhasi hu na rothihi ya vhege nga vhege ye ya anganywa (dzinginywa), ine vha nga i shumisa kha saikiḡi ya vhege mbili.
  - Rothini iyi i shumisa TSHIFHINGA TSHI RE FHASISA kha Luambo lwa Hayani (awara dza 7.)
  - Heyi rothini yo itiwa uri i shumisee kha gireidi dzoṭhe.

Rothini yo Anganywaho ya Vhege ya Luambo Lwa Hayani lwa Vhuimo ha Muteo

DUVHA	TSHITENWA/TSHIPIĐA	NYITO	TSHIFHINGA: GUJE	TSHIFHINGA: L&S	TSHIFHINGA: R&P	TSHIFHINGA: HW	TSHIFHINGA: W
Musumbutuwo	U THETSHELESA NA U AMBA	Nyito dza oraĵa.	Minete ya 15	Minete ya 15			
	MUŃWALO	U linga hu si ha fomaĵa.	Minete ya 15			Minete ya 15	
	U VHALA NA FONIKI	U vhala na vhagudi.	Minete ya 15		Minete ya 15		
	U ŃWALA	U Ńwala na vhagudi na u Ńwala nga maga.	Minete ya 30				Minete ya 30
Ľavhuhili	U VHALA NA FONIKI	U vhala nga zwigwada u ya nga vhukoni / U vhala nga tshigwada ha u tou sumbiwa nĵila.	Minete ya 30		Minete ya 30		
	U VHALA NA FONIKI	Kha vha funze mibvumi miswa na maipfi maswa.	Minete ya 15		Minete ya 15		
	MUŃWALO	Kha vha funze ĵedere ĵiswa na maipfi maswa.	Minete ya 15			Minete ya 15	
	U VHALA NA FONIKI	U vhala na vhagudi.	Minete ya 15		Minete ya 15		
Ľavhuraru	U VHALA NA FONIKI	U vhala nga zwigwada u ya nga vhukoni.	Minete ya 30		Minete ya 30		
	U THETSHELESA NA U AMBA	Nyito dza oraĵa.	Minete ya 15	Minete ya 15			
	U VHALA NA FONIKI	Kha vha funze mibvumo miswa na maipfi maswa.	Minete ya 15		Minete ya 15		
	MUŃWALO	Kha vha funze ĵedere ĵiswa na maipfi maswa.	Minete ya 15			Minete ya 15	
Ľavhuĵa	U ŃWALA	U Ńwala na vhagudi na u Ńwala nga maga.	Minete ya 30				Minete ya 30
	U VHALA NA FONIKI	U vhala nga zwigwada u ya nga vhukoni.	Minete ya 30		Minete ya 30		
	U VHALA NA FONIKI	ŃdowŃdowe ya foniki / mibvumo.	Minete ya 15		Minete ya 15		
	U VHALA NA FONIKI	U vhala na vhagudi.	Minete ya 15		Minete ya 15		
Ľavhuĵanu	U VHALA NA FONIKI	U vhala nga zwigwada u ya nga vhukoni.	Minete ya 30		Minete ya 30		
	U THETSHELESA NA U AMBA	Nyito dza oraĵa.	Minete ya 15	Minete ya 15			
	U VHALA NA FONIKI	ŃdowŃdowe ya foniki.	Minete ya 15		Minete ya 15		
	U VHALA NA FONIKI	U vhala na vhagudi.	Minete ya 15		Minete ya 15		
	U VHALA NA FONIKI	U vhala nga zwigwada u ya nga vhukoni.	Minete ya 30		Minete ya 30		
			Awara dza 7	Minete ya 45	Awara dza 4	Minete ya 45	Awara ya 1
					Minete ya 30		

Vha a kona u zwi vhona uri tshifhinga tshe tsha avhelwa tshitenwa tshinwe na tshinwe tsho tea?

Nyito dzo Anganywaho dza Luambo Lwa Hayani lwa Vhuimo ha Muteo (dzi no fusha t̄hōḁea dza ATP)

- Ngauri hu tea u aluswa zwikili zwinzhi zwinzhi zwi no fana, u nga vha muhumbulo wavhuḁi u ita nyito dzi no fana kana u yelana vhege inwe na inwe.
  - Hezwi zwi ita uri vha vhe na vhuḁanzi uri vha gudisa zwikili zwoḁthe zwi no t̄oḁiwa nga ATP.
  - Zwi dovha hafhu zwa ita uri u funza na u guda zwi shume zwavhuḁi, ngauri arali vhone na vhagudi vha vhuya vha t̄alukanya nyito idzi, a vha tshinyi tshifhinga vha tshi khou t̄alutshedza.
- Puḁane i re afho fhasi i vha anganyela nyito dzo vhekanywaho nga sisiteme dzine vha nga dzi ita vhege inwe na inwe u itela u fusha t̄hōḁea dza ATP.
- Hune ha tea u funziwa zwikili zwo tiwaho kana magudiswa o tiwaho (u ya nga ATP) nyito dza u funza izwi zwithu na dzone dzi tea u katelwa henefha.
- Mulaedza: Vhadededzi / vhagudisi vha tea u shumisa nyito dzi re kha Bugu ya Mishumo ya DBE he zwa tea.

ḁUVHA	TSHITEḁWA	NYITO	NYITO DZO ANGANYWAHO (DZINGINYWAHO)
Musumbuluwo	U THETSHELESA NA U AMBA	Nyito dza oraḁa.	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha ḁivhadze thero. • Kha vha funze maipfi a 3 a ḁivhaipfi ya thero. • Kha vha funze luimbo kana tshidade.
	MUḁWALO	U linga hu si ha fomaḁa.	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha ite u linga hu si ha fomaḁa u itela u vhona arali vhagudi vha tshi kha ḁi elelwa mibvumo na maipfi e a funziwa kale. • Kha vha ite na u t̄ola muḁwalo – kuvhumbelwe kwa maḁedere, madanzi, zwikhala (mavhaka)
	U VHALA NA FONIKI	U vhalala na vhagudi THANGELAUVHALA.	<ul style="list-style-type: none"> • Thangelauvhala. • Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi no bva kha tshiḁori. • Kha vha ri vha ambe nga zwi no khou bvelela. • Kha vha ri vha bvumbe (u humbulela.)

DUVHA	TSHITEŊWA	NYITO	NYITO DZO ANGANYWAHO (DZINGINYWAHO)
Musumbuluwo	U ŊWALA	U Ŋwala na vhagudi na u Ŋwala nga maga: U PULANA NA NA U ITA MVETOMVETO.	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha vhudze vhagudi t̄hoho ya u Ŋwala ngayo. • Kha vha vhudze vhagudi mushumo wa u Ŋwala we vhone vha vha nangela, tsumbo: <ul style="list-style-type: none"> a U Ŋwala fhungo a tshi shumisa maipfimaḁivhiwa o ḁoweleaho na mibvumo ye vha guda. b U Ŋwala na u sumbedzela fhungo lipufhi nga t̄hoho yo tiwaho a tshi itela u vha na mukovhe kha bugu ya khona ya u vhalala c U Ŋwala phara ya 1 ya mafhungo a no swika mavhili, nga tshenzhelo ya ene muḁe d U Ŋwala na u ola garaḁa ya mulaedza wa phodzo / posikaraḁa. • Kha vha sumbedze vhagudi uri vha PULANELA hani u Ŋwala, nga u ola tshifanyiso na u dzhenisa lebuḁu. • Kha vha ri vha vha fhe mihumbulo ya puḁane iyi (u Ŋwala ha tshigwada.) • Kha vha vhudze vhagudi uri vha Ŋwale puḁane dza vhone vhaḁe (a hu kopeliwi zwa muḁwe.) • Tshi tevhelaho, kha vha Ŋwale fureme ya mvetomveto ya fhungo ḁa u thoma kha bodo, vha sumbedze vhagudi shumiwa hani (u Ŋwala ha tshigwada.) • Kha vha litshe fureme iyi ya mafhungo kha bodo, vha vhudze vhagudi uri vha Ŋwale mafhungo avho vhone vhaḁe.
	U VHALA NA FONIKI	U vhalala nga zwigwada u ya nga vhukoni 2 ZWIGWADA X MINETE YA 15 KHA TSHIŊWE NA TSHIŊWE.	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha dzudze kiḁasi yoḁhe i ite nyito ya foniki kana nyito ya u vhalala (u vhalala ha vhavhili kana u vhalala ha mugudi e eḁhe.) • Kha vha vhale zwi no bva kha bugu dza u vhalala kana kha Bugu ya Mishumo ya DBE. • Kha vha vhidze tshigwada tshituḁu tshi shume navho (tshigwada tsha vhukoni vhu no lingana.) • Kha vha vusuludze foniki na maipfimaḁowelwa vhe na tshigwada. • Kha vha ḁea tshigwada maḁwalwa (tshibveledzwa) a re kha leveḁe yavho. • Kha vha thetshesele mugudi muḁwe na muḁwe a tshi vhalala e eḁhe.

DUVHA	TSHITEŊWA	NYITO	NYITO DZO DZINGINYWAHO
Lāvuhvhili	U VHALA NA FONIKI	Kha vha funze mibvumo miswa na maipfi maswa.	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha shumise phurogireme ya foniki ya luambo lwavho, zwithu zwi tshi tou tevhekana (nga sisiṭeme.) • Kha vha gudise vhagudi u vhala mubvumo muswa. • Kha vha vha gudise u vhala maipfi ane a shumisa uyu mubvumo muswa na mibvumo ye ya funziwa kale (maipfi a no vhalea – u dikhoudea.) • Kha vha vha sumbedze uri maipfi a a ṭhukhulwana u fhaṭiwa hani (kha vha thome nga maipfi a maḷeḷere a 3 a no shumisa mibvumo ya ḷeḷere ḷithihi.) • Kha vha ite nyito dzo teaho dzi re kha Bugu ya Mishumo ya DBE.
	MUŊWALO	Kha vha funze ḷeḷere ḷiswa na maipfi maswa.	<ul style="list-style-type: none"> • Ndi muhumbulo wavhuḷi wa u ananya (metshisa) muṅwalo na fonetiki. • Kha vha gudise vhagudi kuṅwalele kwa ḷeḷere kana mubvumo ye vha guda. • Kha vha gudise vhagudi kuṅwalele kwa maipfi na mafhungo ane a shumisa mubvumo uyo. • Kha vha gudise vhagudi u ṅwalulula mafhungo mapfufhi ane a shumisa mibvumo na maipfi e vha funziwa. • Kha vha gudise vhagudi u ṅwala muṅwalo wa mbalo nga ngona. • Kha vha khakhulule kufarele kwa penisela kwa vhagudi, kudzulele, kuvhumbelwe kwa ḷeḷere, u sia zwikhala / mavhaka na saizi. • Kha vha ite nyito dzo teaho dzi re kha Bugu ya Mishumo ya DBE.
	U VHALA NA FONIKI	U vhala na vhagudi U VHALA HA U RANGA.	<ul style="list-style-type: none"> • U vhala ha U ranga. • Kha vha vhalele vhagudi tshiṭori vha tshi elela na u sumbedza u nyanyuwa. • Vha ite vha tshi ima uri vha ṭalutshedze arali zwi tshi ṭoḷea. • Kha vha sumbe na u ṭalutshedza zwiṭalusi zwa luambo, hu tshi kalelwa na: <ul style="list-style-type: none"> a Ndongazwiga a Maḷeḷeredzanzi na zwitopo • Vho no fhedza u vhala, kha vha vhudzise mbudziso dzi no nga hedzi: <ul style="list-style-type: none"> a U toolola (nnyi?, ngafhi?, lini?, mini? nz) b U topola vhaanewa vhahulwane. c U topola muhumbulo muhulwane. d Thevhekano (ho bvelela mini u thoma, ha tevhelela, tsha u fhedza.) e Mihumbulo (no takadzwa nga / ni na muhumbulo ufho nga / nz.)

DUVHA	TSHITEŊWA	NYITO	NYITO DZO DZINGINYWAHO
	U VHALA NA FONIKI	U vhala nga zwigwada u ya nga vhukoni 2 ZWIGWADA X MINETE YA 15 KHA TSHIŊWE NA TSHIŊWE.	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha dzudze kiłasi yothe i ite nyito ya foniki kana nyito ya u vhala (u vhala ha vhavhili kana u vhala ha mugudi e ethe.) • Kha vha vhale zwi no bva kha bugu dza u vhala kana kha Bugu ya Mishumo ya DBE. • Kha vha vhidze tshigwada tshițuku tshi shume navho (tshigwada tsha vhukoni vhu no lingana.) • Kha vha vusuludze foniki na maipfimađowelwa vhe na tshigwada. • Kha vha nea tshigwada mañwalwa (tshibveledzwa) a re kha levele yavho. • Kha vha thetshelese mugudi muñwe na muñwe a tshi vhala e ethe.

DUVHA	TSHITEŊWA	NYITO	NYITO DZO DZINGINYWAHO
Lavhuraru	U THETSHELESA NA U AMBA	Nyito dza orała.	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha funze maipfi a 3 a đivhaipfi ya thero. • Kha vha imbe luimbo kana vha ite tshidade. • Kha vha ite inwe nyito ya orała, sa tsumbo: <ul style="list-style-type: none"> a Mafhungomaitei (Nyusi) – Kha vha ri vhana vha 2 vha anetshele mafhungo. b Vhutsila ha U anetshele Tshițori – Kha vha ri vhana vhothe vha đisikele zwițori zwa thero dzavho vha anetshele phathinara dzavho. c Kha vha vha sumbedze u fana na u fhambana ha zwithu.
	U VHALA NA FONIKI	Kha vha funze mibvumo miswa na maipfi maswa.	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha shumise phurogireme ya foniki ya luambo lwavho, zwithu zwi tshi tou tevhekana (nga sisițeme.) • Kha vha gudise vhagudi u vhala mubvumo muswa. • Kha vha vha gudise u vhala maipfi ane a shumisa uyu mubvumo muswa na mibvumo ye ya funziwa kale (maipfi a no vhalea – u dikhoudea.) • Kha vha vha sumbedze uri maipfi a a țhukhukanywa na u fhațıwa hani (kha vha thome nga maipfi a małedere a 3 a no shumisa mibvumo ya leđere lihihi.) • Kha vha ite nyito dzo teaho dzi re kha Bugu ya Mishumo ya DBE.

DUVHA	TSHITEŊWA	NYITO	NYITO DZO DZINGINYWAHO
Lavhuraru	MUŊWALO	Kha vha funze leḡere lḡiswa na maipfi maswa.	<ul style="list-style-type: none"> Ndi muhumbulo wavhuḡi wa u ananya (metshisa) muŋwalo na fonetiki. Kha vha gudise vhagudi kuŋwalele kwa leḡere kana mubvumo ye vha guda. Kha vha gudise vhagudi kuŋwalele kwa maipfi na mafhungo ane a shumisa mubvumo uyo. Kha vha gudise vhagudi u ŋwalulula mafhungo mapfufhi ane a shumisa mibvumo na maipfi e vha funziwa. Kha vha gudise vhagudi u ŋwala muŋwalo wa mbalo nga ngona. Kha vha gudise vhagudi u fara penisela. Kha vha khakhulule kufarele kwa penisela kwa vhagudi, kudzulele, kuvhumbelwe kwa leḡere, u sia zwikhala/mavhaka na saizi. Kha vha ite nyito dzo teaho dzi re kha Bugu ya Mishumo ya DBE.
	U ŊWALA	U ŋwala na vhagudi na u ŋwala nga maga: U ITA MVETOMVETO.	<ul style="list-style-type: none"> Kha vha humbudze vhagudi nga ha mushumo wa u ŋwala. Kha vha ŋwale puḡane yavho na fhungo ḡa u thoma kha bodo. Kha vha ŋwale fureme ya u ŋwala kha bodo. Kha vha sumbedze vhagudi kuitele kwa MVETOMVETO dza zwine vha khou ŋwala (u ŋwala ha tshigwada.) Kha vha vudze vhagudi uri vha shumise puḡane na muhanga (fureme) kha u ŋwala fhungo ḡavho vhone vhaḡe. Kha vha vhudze vhagudi vha vhalele phathinara dzavho zwe vha ŋwala.
	U VHALA NA FONIKI	U vhala nga zwigwada u ya nga vhukoni 2 ZWIGWADA X MINETE YA 15 KHA TSHIŊWE NA TSHIŊWE.	<ul style="list-style-type: none"> Kha vha dzudze kiḡasi yoḡhe i ite nyito ya foniki kana nyito ya u vhala (u vhala ha vhavhili kana u vhala ha mugudi e eḡhe.) Kha vha vhale zwi no bva kha bugu dza u vhala kana kha Bugu ya Mishumo ya DBE. Kha vha vhidze tshigwada tshiḡuku tshi shume navho (tshigwada tsha vhukoni vhu no lingana.) Kha vha vusuludze foniki na maipfimaḡowelwa vhe na tshigwada. Kha vha ḡea tshigwada maŋwalwa (tshibveledzwa) a re kha leḡeḡe yavho. Kha vha thetshesele mugudi muŋwe na muŋwe a tshi vhala e eḡhe.

DUVHA	TSHITEŃWA	NYITO	NYITO DZO DZINGINYWAHO
Lāvhuŋa	U VHALA NA FONIKI	Ńdowendowe ya foniki.	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha vusuludze mibvumo mivhili ye ya funziwa nga Lāvhuvhili na Lāvhuraru. • Kha vha ite nyito ya foniki na kiłasi, sa tsumbo: <ul style="list-style-type: none"> a Kha vha vanganye / țanganye mibvumo i vhumbe maipfi. b Kha vha țhukhule maipfi a bve mibvumo. c Kha vha pađule maipfi a bve madungo. d Kha vha țhukhule maipfi a bve mibvumomirangeli na mibvumomitevheli. e Kha vhee maipfi e kha mița ya mibvumo i no fana. f Kha vhee maipfi e kha mița ya maipfi i no fana. g Kha vha ite nyito dzo teaho dzi re kha Bugu ya Mishumo ya DBE.
	U VHALA NA FONIKI	U vhala na vhagudi U VHALA HA VHUVHILI.	<ul style="list-style-type: none"> • U vhala ha Vhuvhili. • Kha vha vhalele vhagudi tshițori vha tshi elela na u sumbedza u nyanyuwa. • Vho no fhedza u vhala, kha vha vhudzise mbudziso dzi no katela: <ul style="list-style-type: none"> a Thevhekano (ho bvelela mini u thoma, ha tevhela, tsha u fhedza.) b Mihumbulo (no takadzwa nga / ni na muhumbulo ufho nga/nz.) c Mbudziso dza țhuțhulamuhumbulo (<i>higher-order</i>) (ni vhona u nga/arali no vha ni ___ no vha ni tshi đo ita mini/ni a kona u zwi țalukanya (u zwi livhanya) na ... / nz.) d Zwiitisi na mvelelo. • Kha vha ri vhagudi vha sike mbudziso dzavho vhone vhađe dzi no kwama tshibveledzwa / mañwalwa, vha dzi vhudzise phathinara dzavho.
	U VHALA NA FONIKI	U vhala nga zwigwada u ya nga vhukoni 2 ZWIGWADA X MINETE YA 15 KHA TSHIŃWE NA TSHIŃWE.	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha dzudze kiłasi yoțhe i ite nyito ya foniki kana nyito ya u vhala (u vhala ha vhavhili kana u vhala ha mugudi e ețhe.) • Kha vha vhale zwi no bva kha bugu dza u vhala kana kha Bugu ya Mishumo ya DBE. • Kha vha vhidze tshigwada tshițuku tshi shume navho (tshigwada tsha vhukoni vhu no lingana.) • Kha vha vusuludze foniki na maipfimađowelwa vhe na tshigwada. • Kha vha ñea tshigwada mañwalwa (tshibveledzwa) a re kha ðevele yavho. • Kha vha thetshesele mugudi muñwe na muñwe a tshi vhala e ețhe.

DUVHA	TSHITEŊWA	NYITO	NYITO DZO DZINGINYWAHO
Lāvhuṭanu	U THETSHELESA NA U AMBA	Nyito dza oraḷa.	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha funze maipfi a 3 a ḡivhaipfi ya thero. • Kha vha imbe luimbo kana vha ite tshidade. • Kha vha ite inwe nyito ya oraḷa, sa tsumbo: <ul style="list-style-type: none"> a Kha vha vhee vhagudi kha zwigwada vha ambe nga ha tshibveledzwa, vha tshi shumisa fureme (Ndo takalela... / A tho ngo takalela... / Ndi vhona u nga tshibveledzwa itshi tsho ṅwalelwa u ... b Vhutsila ha U anetshela Tshiṭori – Kha vha ri vhagudi vha shume nga zwigwada vha ite tshiṭori tsha thero tsha tshigwada tshoṭhe.
	U VHALA NA FONIKI	ṅdowendowe ya foniki.	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha vusuludze mibvumo mivhili ye ya funziwa nga Lāvhuvhili, na miṅwe mibvumo ye ya funziwa kha themo ino. • Kha vha ite nyito ya foniki na kiḷasi, sa tsumbo: <ul style="list-style-type: none"> a Kha vha vanganye / ṭanganye mibvumo i vhumbe maipfi. b Kha vha ṭhukhukanye maipfi a bve mibvumo c Kha fhaṭe maipfi vha tshi shumisa mibvumo (kha vha thome nga maipfi a maḷedere a 3 ane a shumisa mibvumo ya ḷedere ḷithihi.) d Kha vha ṅwale mafhungo a vhone vhaṅe vha tshi shumisa maipfi a foniki. e Kha vha ite nyito dzo teaho dzi re kha Bugu ya Mishumo ya DBE.
	U VHALA NA FONIKI	U vhalana na vhagudi THEVHELAVHALA.	<ul style="list-style-type: none"> • Thevhela vhalana. • Kha vha ite nyito ya u sedza tshiṭori kha ḷeveḷe ya vhudzivha, tsumbo: <ul style="list-style-type: none"> a ḷitambwa – Kha vha vhea vhagudi nga zwigwada vha ite ḷitambwa ḷa tshiṭori. b Vha toolola tshiṭori na phathinara – muṅwe na muṅwe kha phathinara idzi u anetshela tshipiḡa tsha tshiṭori nga thevhekano yone. c U nweledza – mugudi muṅwe na muṅwe u u vhudza phathinara yawe uri tshiṭori tshi amba nga ha mini nga mafhungo a 2-3. d U ola tshifanyiso nga ha tshiṭori itshi a ṅwala na khephusheni.

DUVHA	TSHITEŊWA	NYITO	NYITO DZO DZINGINYWAHO
ĽavhuĽanu	U VHALA NA FONIKI	U vhala nga zwigwada u ya nga vhukoni 2 ZWIGWADA X MINETE YA 15 KHA TSHIŊWE NA TSHIŊWE.	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha dzudze kiĽasi yoĽhe fhasi i ite nyito ya foniki kana nyito ya u vhala (u vhala ha vhavhili kana u vhala ha mugudi e eĽhe.) • Kha vha vhale zwi no bva kha bugu dza u vhala kana kha Bugu ya Mishumo ya DBE. • Kha vha vhidze tshigwada tshiĽuku tshi shume navho (tshigwada tsha vhukoni vhu no lingana.) • Kha vha vusuludze foniki na maipfimaĽowelwa vhe na tshigwada. • Kha vha ņea tshigwada maņwalwa (tshibveledzwa) a re kha ĽeveĽe yavho. • Kha vha thetshelese mugudi muņwe na muņwe a tshi vhala e eĽhe.

Vho zwi vhona uri rothini dzo shumisiwa kha tshiteṅwa tshiṅwe na tshiṅwe? Kha vha sedze vha vhone arali ho dzhenisiwa rothini dzoṅhe:

NYITO DZA ORAḽA

Musumbuluwo: Kha vha ḡivhadze thero, vha funze ḡivhaipfi, vha funze luimbo kana tshidade.

ḽavhuraru: Kha vha funze ḡivhaipfi, vha imbe luimbo kana vha ite tshidade, vha ite nyito iṅwe-vho.

ḽavhuṅanu: Kha vha funze ḡivhaipfi, vha imbe luimbo kana vha ite tshidade, vha ite nyito iṅwe-vho.

FONIKI NA MUṅWALO

Musumbuluwo: Kha vha ite u linga hu si ha fomaḽa vha tshi ṅola ṅdivho ya foniki na muṅwalo.

ḽavhuvhili: Kha vha funze mibvumo miswa na maipfi maswa; kha vha funze kuṅwalele kwa maḽeḡere na maipfi.

ḽavhuraru: Kha vha funze mibvumo miswa na maipfi maswa; kha vha funze kuṅwalele kwa maḽeḡere na maipfi.

ḽavhuṅa: Kha vha ite nyito ya ṅdowḡdowe ya u shumisa mibvumo ya foniki miswa yo funziwaho.

ḽavhuṅanu: Kha vha ite nyito ya ṅdowḡdowe ya u shumisa mibvumo ya foniki miswa yo funziwaho.

U VHALA NA VHAGUDI

Musumbuluwo: Thangelauvhala

ḽavhuvhili: U vhala ha U ranga.

ḽavhuṅa: U vhala ha Vhuvhili.

ḽavhuṅanu: Thevhelauvhala.

U ṅWALA

Musumbuluwo: U pulana na u ita mvetomveto.

ḽavhuraru: Mvetomveto.

Izwi zwi a pfaḡza naa? Vha nga ita tshanduko ifhio?

Foniki na U vhala Ha Tshigwada Hu na U sumbiwa Nḡila

Sa mudededzi / mugudisi wa vhuimo ha muteo, vhuḡifhinduleli havho vhuhulwane ndi u vha na vhuṭanzi uri vhagudi vhoṭhe vha a kona u vhala!

Dziṅwe dza tsumbandila dzi sa konḡi dzine vha nga tevhela dza u funza foniki ndi hedzi:

- 1 Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vha na phurogireme ya foniki yo fhelelaho, ine ya katela mibvumo yoṭhe ya luambo lwavho.**
  - Phurogireme ya Foniki ya NECT ya HL ya Tshivenḡa yo dzheniswa afho fhasi – kha vha pfe vho vhofholowa vha i shumise, kana vha shumise phurogireme iṅwe na iṅwe ye ya tiwa nga vundu (phurovintsi), tshitiṛiki kana tshikolo.
- 2 Kha vha shumise phurogireme yavho ya foniki hu na u tevhkana ha zwithu (nga sisiṭeme). Kha mubvumo muṅwe na muṅwe:**
  - Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a kona u pfa mubvumo uyu, nahone vha a kona u u topola kha ipfi.
  - Kha vha funze vhagudi vhuska vhukati ha ḡedere na mubvumo – uri mubvumo u vhone nga nḡila ḡe.
  - Kha vha ite ṅdowendowe ya u vanganya mubvumo na miṅwe mibvumo vha tshi vhumba maipfi.
  - Kha vha vhale maṅwalwa/zwibveledzwa zwi re na maipfi a no shumisa mubvumo uyu.
  - Tshifhinga tshoṭhe, kha vha vusuludze mibvumo yoṭhe ye ya funziwa.

Dziṅwe dza tsumbandila dzi sa konḡi dzine vha nga tevhela dza u funza u vhala ndi hedzi:

- 1** Kha vha vhekanye vhagudi kha zwigwada zwa u vhala zwa vhukoni hu no lingana.
- 2** Kha vha vhidze tshigwada tshiṅwe na tshiṅwe tshi vha vhalele luthihi nga vhege.
- 3** Kha thetshelese vhavhali vha no khou kundelwa luvhili kana luraru nga vhege.
- 4** Kha vha shumise maṅwalwa o teaho ḡeveḡe – kha zwiṅwe zwigwada, vha nga tea u vha thusa nga vusuludza mibvumo na u fhaṭa maipfi.
- 5** Musi vha ytshi khou shuma na tshigwada, kha vha thetshelese musi mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhala o ima nga eṭhe.
- 6** Kha vha gudise vhagudi uri vha dzulele u bula maipfi ane vha si a ḡivhe – musi mugudi a tshi swika kha ipfi ḡine a si kone u ḡi vhala, kha vha mu thuse u ḡi bula. Vha songo ḡi pfuka kana vha vhidza muṅwe ṅwana uri a ḡi vhale.
- 7** Nga tshifhinga tsha u vhala na vhagudi hu na u sumbiwa nḡila, kha vha vha vhee vhagudi nga phere uri vha ite nyito dza u vhala vhe nga tshavho, ngeno vhone vha tshi khou shuma na tshigwada tshitiṭuku.

Phurogireme ya Foniki: Tshivenda Luambo lwa Hayani

- Zwi na ndeme uri vha funze vhagudi mibvumo yoṭhe ya luambo lwavho.
- Mibvumo ye ya funziwa kha phurogireme ya Foniki ya NECT yo dubekanyiwa kha mutevhe u re ngei fhasi – kha vha i shumise sa tsumbandila, vho vhofoholowa.
- Nga nṭhani ha dwadze, vhunzhi ha vhana vho balelwa u funzwa foniki dzi re na ndeme.
- Kha vha wane uri ndi mibvumo ifhio ine vhagudi vha i ḍivha na ine vha sia i ḍivhe, vha shumise phurogireme iyi nga sisiṭeme, u itela u thivha tshifhinga tsha u guda tshe tsha lozwea.

Kha vha vhe na nzhele:

- Mibvumo i re kha **tshibuḷoko tshiseṭha** yo bulwa kha ATP ya Gireidi ya 1 Themo ya 3.
- Vha lingedze u vha na vhuṭanzi uri vhagudi vhavho vha a ḍivha mibvumo iyi.

FONIKI DZA TSHIVENDA FONIKI				U ṬOLA
MUBVUMO WA FONIKI	MAIPFI A NO DIKHOUDEA / VHALEA			
a				
b	b-a-b-a = baba	b-aa = baa		
e	e-b-a = eba			
m	m-a-b-a = maba	m-e-m-e = meme	m-e-m-a = mema	
o	o-m-o = omo	o-m-a = oma	o-m-b-a = omba	
f	f-e-m-a = fema	f-o-m-o = fomo	f-a-m-a = fama	
u	u-b-a = uba			
l	l-a-l-a = lala	l-u-m-a = luma	l-e-m-a = lema	
i	i-m-a = ima	i-m-e-l-a = imela	i-l-a = ila	
g	g-a-g-a = gaga	g-u-m-a = guma	g-u-l-u = gulu	
h	h-u-m-a = huma	h-u-m-i = humi	h-o-l-a = hola	
d	d-a-d-a = dada	d-a-m-u = damu	d-e-m-e = deme	
ḍ	ḍ-u-l-a = ḍula	e-ḍ-e-l-a = eḍela	ḍ-a-b-a = ḍaba	
k	k-a-l-a = kala	k-u-m-a = kuma	k-e-l-a = kela	
p	p-a-l-a = pala	p-i-m-a = pima	p-a-t-a = pata	
n	n-a-k-a = naka	n-a-n-g-a = nanga	n-i-p-i = nipi	
ṅ	ṅ-a-m-a = ṅama	ṅ-u-l-a = ṅula	ṅ-o-k-a = ṅoka	
ṇ	ṇ-a-l-a = ṇala	g-o-ṇ-o-ṇ-o = goṇoṇo	ṇ-e-n-a = ṇena	
s	s-a-s-e = sase	s-e-m-a = sema	s-i-m-a = sima	
t	t-a-t-a = tata	t-e-t-a = teta	t-o-t-a = tota	
w	w-a-w-e = wawe	w-i-n-a = wina	w-e-l-a = wela	
x	x-a-x-a-r-a = xaxara	x-o-x-o = xoxo	x-u-x-u-x-u = xuxuxu	
v	v-a-l-a = vala	v-u-l-a = vula	v-e-t-a = veta	

FONIKI DZA TSHIVENḂA FONIKI				U ṲOLA
MUBVUMO WA FONIKI	MAIPFI A NO DIKHOUDEA / VHALEA			
y	y-o-y-o = yo-yo	y-e-l-a-n-a = yelana		
z	z-i-p-i = zipi	z-i-g-i-z-a-k-a = zigizaka	z-o-z-o = zozo	
r	r-e-m-a = rema	r-u-m-a = ruma	r-i-d-i-l-i = ridili	
zw	zw-e-l-a = zwela	zw-i-m-b-a = zwimba	zw-ie-n-d-a = zwienda	
bv	bv-u-m-a = bvuma	bv-i-s-a = bvisa	bv-a-n-i = bvani	
nd	nd-i-m-a = ndima	nd-e-m-e = ndeme		
Ḃ	Ḃ-a-l-a = Ḃala	Ḃ-e-vh-e = Ḃevhe	Ḃ-i-l-a = Ḃila	
nt	nt-o-t-a = ntota	nt-e-n-d-a = ntenda	nt-a-m-a = ntama	
nw	m-i-nw-e = minwe	nw-i-s-a = nwisa	k-o-nw-a = konwa	
ng	ng-o-m-u = ngomu	t-a-ng-a = tanga	t-e-ng-a = tenga	
nk	nk-e-l-a = nkela	nk-u-l-a = nkula	nk-o-n-a = nkona	
vh	vh-a-l-a = vhala	vh-ea = vhea	vh-o-n-a = vhona	
dz	dz-u-l-a = dzula	dz-a-m-a = dzama	dz-i-m-a = dzima	
dw	g-o-dw-a = godwa	g-i-g-i-dw-a = gigidwa		
Ḃw	g-o-Ḃw-a = goḂwa	vh-a-Ḃw-a = vhaḂwa	k-o-Ḃw-a = koḂwa	
hw	hw-a-l-a = hwala	hw-i-vh-a = hwivha		
gw	gw-e-l-a = gwela	gw-a-l-a = gwala		
lw	lw-e-l-a = lwela	m-a-lw-a = malwa		
Ḃw	a-Ḃw-a = aḂwa			
pw	pw-a-Ṳ-u-l-a pwaṲula	m-a-pw-a-pw-a-l-a-l-a = mapwapwalala		
mw	mw-e-mw-e-l-a = mwemwela			
sw	sw-a-y-a = swaya	sw-i-m-a = swima	sw-e-l-a = swela	
Ḃw	Ḃw-a-t-a = Ḃwata	Ḃw-e-n-d-a = Ḃwenda	Ḃw-a-vh-o = Ḃwavho	
Ṳw	Ṳw-e-l-a = Ṳwela	Ṳw-i-s-a = Ṳwisa	Ṳw-a = Ṳwa	
kw	kw-e-t-a = kweta	kw-a-t-a = kwata		
mb	mb-a-l-o = mbalo	mb-i-l-a = mbila	mb-u-l-a = mbula	
dy	dy-a-m-b-i-l-a = dyambila	dy-e-l-o = dyelo		
ny	ny-a-l-a - nyala	p-o-ny-a - ponya		
vh	vh-ea = vhea	vh-o-m-b-a = vhomba	vh-ia = vhia	
nz	nz-a-m-b-o = nzambo	nz-ie = nzie		
fh	fh-o-l-a = fhola	fh-a-Ṳ-a = fhaṲa	fh-i-r-a = fhira	
kh	kh-e-kh-e = khekhe	kh-u-h-u = khuhu	kh-o-kh-o = khokho	
th	th-a-th-a = thatha	th-o-l-a = thola	th-i-vh-a = thivha	

FONIKI DZA TSHIVENḐA FONIKI				U ṬOLA
MUBVUMO WA FONIKI	MAIPFI A NO DIKHOUDEA / VHALEA			
ph	ph-e-ph-o = phepho	ph-a-l-a = phala	ph-u-l-a = phula	
pf	pf-a-l-a = pfala	pf-u-m-a = pfuma	pf-e-l-a = pfela	
mm	mm-e = mme	mm-b-i-dz-a = mmbidza	mm-b-u-dz-a = mmbudza	
nnd	nnd-e-m-a = nndema	nnd-u-m-a = nnduma	nnd-i-l-e-l-a -nndilela	
nndḑ	nndḑ-i-vh-a = nndḑivha	nndḑ-e-l-a = nndḑ-e-l-a	nndḑ-a = nndḑ-a	
mv	mv-u-l-a = mvula	mv-e-l-e-l-e = mvelele		
mmv	mmv-i-s-a mmvisa	mmv-a-l-e-l-a = mmvalela		
tsh	tsh-i-k-o-l-o = tshikolo	tsh-e-n-a = tshena	tsh-o-vh-a = tshovha	
mmb	mmb-u-dz-a = mmbudza	mmb-a-n-g-i-s-e-n-i = mmbangiseni	mmb-o-n-i-s-e-n-i = mmboniseni	
ndz	ndz-u-m-b-a = ndzumba	ndz-e-m-b-a = ndzemba		
khw	khw-e-vh-a = khwevha	khw-a-l-i = khwali		
dzh	dzh-u-l-u = dzhulu	dzh-e-n-a = dzhena	dzh-ia = dzhia	
nzh	l-u-nzh-i = lunzhi	nzh-a-r-a = nzhara	g-a-nzh-e = ganzhe	
nzw	nzw-e-l-u-l-e = nzwelule	nzw-ii! = nzwii!		
nkhw	nkhw-a-l-a = nkhwala	nkhw-e-s-a = nkhwesa	nkhw-e-l-e-l-e-n-i = nkhweleleni	
pfh	pfh-e-ḡ-e = pfheḡe	pfh-a-l-a = pfhala	pfh-i-w-a = pfhiwa	
fhw	fh-u-fhw-a = fhufhwa	pfh-u-fhw-a = pfhufhwa		
nyw	ṭ-a-n-g-a-nyw-a = ṭanganywa	vh-e-k-a-nyw-a = vhekanywa	vh-o-fh-e-k-a-nyw-a = vhofhekanywa	
mphy	kh-o-mphy-u-th-a = khomphyutha	mphy-e = mphye		
thy	thy-e-thy-e-n-y-ea = thyethyenyeya			
uu	d-uu = duu	m-uu-n-g-a = muunga	m-uu-m-b-a = muumba	
oi	l-oi-w-a = loiwa	th-oi = thoi	p-oi-dz-a = poidza	
ue	m-ue-l-o = muelo	m-ue-dz-i = muedzi	m-ue-m-b-e = muembe	
ai	m-ai-t-e-l-e = maitele	ai-n-a-- = aina	w-ai-n-i = waini	
eu	dz-eu-l-a = dzeula	vh-eu-l-a = vheula		
uo	m-uo-m-v-a = muomva	m-uo-k-i = muoki		
ia	m-ia-n-o = miano	s-ia-n-a = siana	vh-ia = vhia	
ou	kh-ou = khou	t-ou = tou	ṭ-o-l-ou = ṭolou	
ea	vh-ea = vhea	s-ea = sea	r-ea = rea	
ui	m-ui-l-a = muila	m-ui-n-g-a-m-e-l-i = muingameli		
aa	m-aa-n-ḑ-a = maanḑa	s-aa-th-u = saathu	b-aa = baa	

FONIKI DZA TSHIVENDA FONIKI				U ȚOLA
MUBVUMO WA FONIKI	MAIPFI A NO DIKHOUDEA / VHALEA			
ae	m-ae-l-e = maele	sw-ae-l-a = swaela	M-ae-m- u = Maemu	
l	l-i-t-o = lito	l-e-l-o = lelo	l-e-l-a = lela	
tzh	tzh-e-m-a = tzhema	tzh-e-t-a = tzheta		
iu	tsh-iu-l-u = tshiulu	m-iu-m-o- = miumo	m-iu-n-g-a = miunga	
ie	s-w-ie-l-a = swiela	dzh-ie-l-a = dzhiela	tsh-ie-n-g-e = tshienge	
oo	m-b-oo! = mboo!	tsh-o-t-oo! = tshotoo!		
ee	vh-ee = vhee	tsh-ee = tshee	s-ee- = see	
ii	l-ii-vh-a = liivha	l-ii = lii		

Muhanga wa Nzudzanyo na Ndondangudo

- Vha nga nanga u shumisa kana u sa shumisa rothini ye ya talutshedziwa kha khethekanyo yo fhiraho.
- A zwi ambi uri vho nanga u shumisa rothini ifhio, tshi re na ndeme ndi uri vha tea u funza tshipiḁa tshiḁwe na tshiḁwe tsha luambo kha vhege.
- Vha dovhe vha elelwe u ṽola kuavhelwe kwa tshifhinga kha tshipiḁa tshiḁwe na tshiḁwe kha vhege. Kha vha ye vha lavhelese siaṽari ḁa 4.
- Kha vha shumise, sa tsumbandḁila, manweledzo a ATP ya U thivha Tshifhinga tsha U Funza Tsho Lozweaho a re kha siaṽari ḁa 5.
- Kha vha shumise ndondangudo i re afho fhasi kha u ita rekhodo i sa dini ya mushumo une vha ita vhege iḁwe na iḁwe.

Vha elelwe, phurogireme yo dzudzanywaho ya u guda ya NECT Gireidi 1-3 Luambo lwa Hayani i a wanala na u daunuḁudiwa kha: www.nect.org.za

Thero ya 1:

Nyito	Vhege ya 1	U țola	Vhege ya 2	U țola
ORALA	DIVHAIPIFI:		DIVHAIPIFI:	
	LUIMBO/TSHIDADE:		LUIMBO/TSHIDADE:	
	NYITO DZINWE-VHO:		NYITO DZINWE-VHO:	
FONIKI	MIBVUMO:		MIBVUMO:	
	NYITO:		NYITO:	
MUNWALO	MUBVUMO/MIBVUMO, MAIPIFI NA MAFHUNGO:		MUBVUMO/MIBVUMO, MAIPIFI NA MAFHUNGO:	

Nyito	Vhege ya 1	U t̄ola	Vhege ya 2	U t̄ola
U VHALA NA VHAGUDI	MAÑWALWA/TSHIBVELEDZWA:		MAÑWALWA/TSHIBVELEDZWA:	
	MBUDZISO DZA THOLOKANYONDIVHO (KUPFESESELE):		MBUDZISO DZA THOLOKANYONDIVHO (KUPFESESELE):	
	NYITO YA THEVHELAUVHALA:		NYITO YA THEVHELAUVHALA:	
U ÑWALA	THOHO NA MUSHUMO:		THOHO NA MUSHUMO:	
GGR	NOTSI:		NOTSI:	

Thero ya 2:

Nyito	Vhege ya 1	U ڟola	Vhege ya 2	U ڟola
ORALA	DIVHAIPIFI:		DIVHAIPIFI:	
	LUIMBO/TSHIDADE:		LUIMBO/TSHIDADE:	
	NYITO DZINWE-VHO:		NYITO DZINWE-VHO:	
FONIKI	MIBVUMO:		MIBVUMO:	
	NYITO:		NYITO:	
MUNWALO	MUBVUMO/MIBVUMO, MAIPFI NA MAFHUNGO:		MUBVUMO/MIBVUMO, MAIPFI NA MAFHUNGO:	

Nyito	Vhege ya 1	U t̄ola	Vhege ya 2	U t̄ola
U VHALA NA VHAGUDI	MAṀWALWA/TSHIBVELEDZWA:		MAṀWALWA/TSHIBVELEDZWA:	
	MBUDZISO DZA THOLOKANYONDIVHO (KUPFESESELE):		MBUDZISO DZA THOLOKANYONDIVHO (KUPFESESELE):	
	NYITO YA THEVHELAUVHALA:		NYITO YA THEVHELAUVHALA:	
U ṀWALA	ṀHOHO NA MUSHUMO:		ṀHOHO NA MUSHUMO:	
GGR	NOTSI:		NOTSI:	

Thero ya 3:

Nyito	Vhege ya 1	U țola	Vhege ya 2	U țola
ORALA	DIVHAIPIFI:		DIVHAIPIFI:	
	LUIMBO/TSHIDADE:		LUIMBO/TSHIDADE:	
	NYITO DZINWE-VHO:		NYITO DZINWE-VHO:	
FONIKI	MIBVUMO:		MIBVUMO:	
	NYITO:		NYITO:	
MUNWALO	MUBVUMO/MIBVUMO, MAIPIFI NA MAFHUNGO:		MUBVUMO/MIBVUMO, MAIPIFI NA MAFHUNGO:	

Nyito	Vhege ya 1	U t̄ola	Vhege ya 2	U t̄ola
U VHALA NA VHAGUDI	MAṀWALWA/TSHIBVELEDZWA:		MAṀWALWA/TSHIBVELEDZWA:	
	MBUDZISO DZA THOLOKANYONDIVHO (KUPFESESELE):		MBUDZISO DZA THOLOKANYONDIVHO (KUPFESESELE):	
	NYITO YA THEVHELAUVHALA:		NYITO YA THEVHELAUVHALA:	
U ṀWALA	ṀHOHO NA MUSHUMO:		ṀHOHO NA MUSHUMO:	
GGR	NOTSI:		NOTSI:	

Thero ya 4:

Nyito	Vhege ya 1	U țola	Vhege ya 2	U țola
ORALA	DIVHAIPIFI:		DIVHAIPIFI:	
	LUIMBO/TSHIDADE:		LUIMBO/TSHIDADE:	
	NYITO DZINWE-VHO:		NYITO DZINWE-VHO:	
FONIKI	MIBVUMO:		MIBVUMO:	
	NYITO:		NYITO:	
MUNWALO	MUBVUMO/MIBVUMO, MAIPIFI NA MAFHUNGO:		MUBVUMO/MIBVUMO, MAIPIFI NA MAFHUNGO:	

Nyito	Vhege ya 1	U t̄ola	Vhege ya 2	U t̄ola
U VHALA NA VHAGUDI	MAÑWALWA/TSHIBVELEDZWA:		MAÑWALWA/TSHIBVELEDZWA:	
	MBUDZISO DZA THOLOKANYONDIVHO (KUPFESESELE):		MBUDZISO DZA THOLOKANYONDIVHO (KUPFESESELE):	
	NYITO YA THEVHELAUVHALA:		NYITO YA THEVHELAUVHALA:	
U ÑWALA	T̄HOHO NA MUSHUMO:		T̄HOHO NA MUSHUMO:	
GGR	NOTSI:		NOTSI:	

Thero ya 5:

Nyito	Vhege ya 1	U ɥola	Vhege ya 2	U ɥola
ORALA	DIVHAIPIFI:		DIVHAIPIFI:	
	LUIMBO/TSHIDADE:		LUIMBO/TSHIDADE:	
	NYITO DZINWE-VHO:		NYITO DZINWE-VHO:	
FONIKI	MIBVUMO:		MIBVUMO:	
	NYITO:		NYITO:	
MUNWALO	MUBVUMO/MIBVUMO, MAIPIFI NA MAFHUNGO:		MUBVUMO/MIBVUMO, MAIPIFI NA MAFHUNGO:	

Nyito	Vhege ya 1	U t̄ola	Vhege ya 2	U t̄ola
U VHALA NA VHAGUDI	MAÑWALWA/TSHIBVELEDZWA:		MAÑWALWA/TSHIBVELEDZWA:	
	MBUDZISO DZA THOLOKANYONDIVHO (KUPFESESELE):		MBUDZISO DZA THOLOKANYONDIVHO (KUPFESESELE):	
	NYITO YA THEVELAUVHALA:		NYITO YA THEVELAUVHALA:	
U ÑWALA	T̄HOHO NA MUSHUMO:		T̄HOHO NA MUSHUMO:	
GGR	NOTSI:		NOTSI:	

Phurogireme ya U linga

U linga ha Vhugudisi

- **Mutevhemuṭoli** u no ḑo tevhela u katela zwikili zwa ndeme zwa nyaluso ya **u vhala na u ṅwala (litheresi)** zwine vhagudi vhavho vha tea u zwi konesa kha vhuimo uhu kana luṭa.
- Hezwi ndi **zwikili zwiḥulwane zwa u vhala na u ṅwala** zwine **vhagudi vhoṭhe vha tea u zwi wana** musi **Gireidi ya 3 i tshi khunyelela**.
- A huna ṅḑila ya u khauledza kana i si konḑi ya u londa ‘U linga ha Vhugudisi’, kana ‘U linga ha Fomethivi.’
- U itela u vha thusa kha u ita izwi nga ṅḑila i no vhuiedza, vha nga tama u ita zwi tevhelaho:
  - U ita **bugu ya u rekhoda u linga**, ine vha ḑo dzula vhe nayo tshifhinga tshoṭhe.
  - Bugu iyi i tea u ṅwaliwa uri TSHIPHIRI.
  - Kha vha vhe na khethekanyo ya mugudi muṅwe na muṅwe** buguni iyi.
  - Ḑuvha loṭhe, **kha vha vhe na nzhele na kushumele kwa vhagudi, vha ite notsi dza zwine vha khou zwi vhona** malugana na zwikili izwi.
- Kha vha ṭhogomele tshoṭhe **vhagudi vhane vha sa sumbedze mvelaphanda**, nahone **vha shume navho** u itela u tandulula na khaedu dzavho.

Mutevhemuṭoli: Luambo lwa Hayani lwa Vhuimo ha Muteo (FP)

ZWIKILI ZWA NDANGO (EXECUTIVE FUNCTION)	✓
Mugudi: U tevhedza mikano na zwe zwa lavhelelwa (ndavhelelo.)	
U a kona u langa nyanyuwo yawe / vhuḑipfi hawe.	
U a kona u shuma nga eṭhe.	
U a shumisana na vhaṅwe musi e kha tshigwada.	
U tou fombe kha mishumo na u i phetha nga tshifhinga tshi no ṭanganedzea.	
U a kona u elelwa na u ṭuma zwe a guda kale na zwine a khou guda zwino.	
U a kona u thoma na u fhaṭa vhusaka havhuḑi na vhaṅwe.	
U a konḑelela khaedu – tendi u kundiwa.	
U THETSHELESA NA U AMBA	✓
Mugudi: alusa na u shumisa ḑivhaipfi ine ya endelega u serekana (u konḑa.)	
U a tevhedza ndaela.	
U a vhudzisa mbudziso.	
U a fhundula mbudziso nga ṅḑila kwayo, a tshi shumisa mafhungo ane a endelega u serekana (u konḑa.)	
U a shumisa zwikili zwo teaho zwa u haseledza na u davhidzana.	
U ṬALUKANYA MIBVUMO NA FONIKI	✓
Mugudi: U a ṭhukukanya maipfi a bva mibvumo yo imaho nga yoṭhe a tshi tou i bula.	
U a vanganya mibvumo a vhumba maipfi a tshi tou a bula.	

U a kona u tšalukanya na u vhala mibvumo yothe ye ya funziwa (u guda nga ha vhushaka ha legere na mubvumo.)	
U a fhaṭa na u tšhukukanya maipfi o nwalihaho a tshi shumisa mibvumo ye ya funziwa.	
U VHALA	✓
Mugudi: Tshifhinga tshoṭhe, u a lingedza u dikhouda (u bula) maipfi maswa a tshi shumisa nḡivho ya legere na mubvumo.	
U a vhala zwibveledzwa (maṅwalwa) zwi re kha bammbiri la mishumo a tshi tou elela nahone a sa khakhi.	
U PFESESA	✓
<i>Kha Vhuimo ha Muteo, zwikili izwi zwi tea u fhaṭiwa musi wa U vhala na Vhagudi – musi mudededzi / mugudisi a tshi khou vhalela nṭha zwibveledzwa zwi no konḡa.</i>	
Mugudi: U sumbedza u toḡou ḡivha na dzangalelo kha zwiṭori zwa u vhala na vhagudi.	
U fhindula mbudziso dza vhuṭuṭulanyelelwa (<i>recall questions</i>) nga ngona.	
U ṭahisa mihumbulo i no pfala na u i imelela musi a tshi fhindula mbudziso ya 'ngani.'	
U a nweledza zwiwo zwihulwane zwa zwiṭori zwa u vhalela nṭha.	
U vhudza vhaṅwe ndivho kana mulaedza wa zwiṭori zwe zwa vhaliwa.	
U a kona u elelwa na u ṭuma zwiṭori zwe zwa vhaliwa kale na zwine zwa khou vhaliwa zwino.	
MUṅWALO	✓
Mugudi: U fara penisela na tsha u ṅwala nga nḡila yone – a tshi shumisa minwe miraru kha u fara.	
U a kona u sika maḡere e a funziwa, a songo khakhea nahone a tshi vhalea.	
U ṅwala nga luvhilo lu no ṭanganedzea – u a kona u fhedza mushumo nga tshifhinga tsho tiwaho.	
U ṅWALA	✓
Mugudi: U shumisa u ṅwala kha u bvisela mihumbulo yawe khagala (ha ṅwalululi/ha kopi.)	
U ṅwala nga eṭhe (u dzhenisa mbiluni zwiṭirathedzhi zwa u ṅwala a zwi shumisa kha u khunyeledza mishumo ya u ṅwala.)	
U shumisa nḡivho yawe ya u anana ha legere na mubvumo kha u ṅwala maipfi (miṅwalo wa u ḡisikela/wa ṭhoho yawe.)	
U vhalela vhaṅwe ngae zwe a ṅwala.	

U linga ha Vhugudisi

- Vha nga **ḡiitela Mushumo wa U linga ha Fomaḡa (FAT)** wa vhone vhaṅe vha tshi tevhedza tsumbandila dze vha ṅewa kha **Khethekanyo ya 4 yo Vusuludzwaho ya CAPS.**
- Tshiṅwevho, hu **sambula ya FAT ya Themo ya 3** i re **afho fhasi**. Vha nga kha ḡi shumisa FAT iyi yo tou ralo, kana vha i shandulela u i shumisa kiḡasini yavho.
- Ho dzheniswa na 'khadi ya tshikoro' ine khayoy vha nga dzhenisa mvelelo dza u lingiwa ha vhagudi ha tshiteṅwa tshiṅwe na tshiṅwe tsha magudiswa.

Ri na fulufhelo la uri tsumbandila iyi i ḡo vha thusa.

U linga ha Vhugudisi: Khadi ya Tshikoro								
Madzina a Vhagudi	U thetshelesa na U amba	Foniki		U vhalana na U Pfesesa		Muñwalo	U ñwala	Nyangaredzo
	U thetshelesa zwi dodombedzwa zwi re kha tshitori a fhindula mbudziso thahatshezwa (open-ended questions.)	U fhaṭa maipfi a tshi shumisa mibvumo ye a funzwa ñahwaha.	U ṭalukanya thembamvangananyi na pṭalandothemvangananyi kh-, ph-, th-	U vhalana nṭha zwi no bva buguni e kha ḷeveḷe yawe. U shumisa maipfi maḷowelwa, foniki, na zwi kili zwa tse nguluso ya tshivhumbweo na zwi re ngomu.	U fhindula mbudziso tswititi (dzo lumbamaho/literal questions). U fhindula mbudziso thahatshezwa dzi no nga zwi titi na mvelelo.	U a kona u ñwala maḷedere maṭuku nga ngona.	U ñwala mafhungo a 2 a nyusi dza ene muṅe a tshi shumisa mafhungo o vhumbiwaho nga ngona.	
Nomboro ya Nyito ya U linga	3.1	3.2	3.3	3.3	3.1	3.4	3.4	
1								
2								
3								
4								
5								
6								
7								
8								
9								
10								
11								
12								

Gireidi ya 1 Themo ya 3: Nyito ya U linga ha Fomaḷa ya Sambula

3.1: U THETSHELESA NA U AMBA / U PFESESA	
TSHIPIKWA	<p>U thetshelesa na u tou fombe kha mañwalwa u itela:</p> <ul style="list-style-type: none"> • U fhindula mbudzisotswititi nga ha mañwalwa. • U fhindula mbudzisoṭhalutshedzwa nga ha mañwalwa. • U ṭalusa zwiitisi na mvelelo kha tshibveledza.
KUI TELE	<ul style="list-style-type: none"> • Hezwi zwi nga itwa tshifhinga tshiñwe na tshiñwe u bva kha Vhege ya 4 u swika kha Vhege ya 7 • Kha vha zwi ite nga Ḳavhuṭanu Ḳiñwe na Ḳiñwe nga tshifhinga tsha Nyito ya Oraḷa: Therisano nga ha tshibveledzwa/mañwalwa kana nga Ḳavhuṭanu Ḳiñwe na Ḳiñwe nga tshifhinga tsha U vhala na Vhagudi: Nyito ya Thevhelauvhala.
NYITO	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha shumise tshiṭori tsha u vhala na vhagudi tsha vhege yo fhelaho. • Kha vha dzudze ḱiḷasi uri i shume mushumo uyu. • Nga murahu, kha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ḱe desikeni yavho vha fhedzise u lingiwa. • Kha vha ri vhagudi vha fhindule mbudziso dza 1-2 dza luñwe na luñwe lwa tshaka dzi tevhelaho dza mbudziso dzi no kwama mañwalwa: <ul style="list-style-type: none"> Mbudzisotswititi nga ha Zwidodombedzwa <ol style="list-style-type: none"> 1 Nnyi...? 2 Mini...? 3 Lini...? 4 Hani...? 5 Ngafhi...? Mbudzisoṭhalutshedzwa <ol style="list-style-type: none"> 1 Ndi ngani ni tshi vhona u nga ...? 2 Ni a kona u vhona vhushaka ha ...? 3 Arali no vha no ....no vha ni tshi ḱo ita mini? Ngani? Zwiitisi na mvelelo <ol style="list-style-type: none"> 1 Ndi mini tsho vhangaho / itisaho...? 2 Ho itea mini musi / nga nṭhani ha...? 3 Kha vha linge mugudi muñwe na muñwe vha tshi shumisa rubiriki i re afho fhasi.

RUBIRIKI	LEVELE YA 1 VHUIMO HA 1-2	LEVELE YA 2 VHUIMO HA 3-4	LEVELE YA 3 VHUIMO HA 5-6	LEVELE YA 4 VHUIMO HA 7
MBUDZISOTSWITITI NGA HA ZWIDODOMBEDZWA	Mugudi ha koni u toolola tshidodombedzwa na tshithihi tsha tshiṭori a sa khakhi.	Mugudi u a koni u toolola zwiṛwe zwa zwidodombedzwa zwa tshiṭori, a tshi tou vhudziswa.	Mugudi u a koni u toolola zwidodombedzwa zwoṭhe zwa tshiṭori, a tshi tou vhudziswa.	Mugudi u a koni u topola zwidodombedzwa zwoṭhe zwa tshiṭori nga u ṭavhanya, a tshi elela nahone a sa khakhi.
MBUDZISOṬHALUTSHEDZWA	Mugudi ha koni u fhindula mbudziṭhalutshedzwa nga ha maṅwalwa.	Mugudi u a koni u fhindula mbudziṭhalutshedzwa nga ha maṅwalwa a tshi tou thusiwa.	Mugudi u a koni u fhindula mbudziṭhalutshedzwa nga ha maṅwalwa, fhedzi ha koni u tikedza phindulo yawe.	Mugudi u a koni u fhindula mbudziṭhalutshedzwa nga ha maṅwalwa najone u a kona u tikedza phindulo yawe.
ZWIITISI NA MVELELO	Mugudi ha koni u ṭalukanya zwiitisi na mvelelo zwa tshiitei kana tshiwo.	Mugudi u a koni u ṭalukanya zwiitisi kana mvelelo zwa tshiitei kana tshiwo, hu na thikhedzo.	Nga eṭhe, mugudi u a koni u ṭalukanya zwiitisi kana mvelelo zwa tshiitei kana tshiwo, hu na thikhedzo.	Nga eṭhe, mugudi u a koni u ṭalukanya zwiitisi na mvelelo zwa tshiitei kana tshiwo vhuvhili hazwo.

3.2: FONIKI	
TSHIPIKWA	<ul style="list-style-type: none"> • U fhaṭa maipfi a tshi shumisa mibvumo ye a funziwa
KUI TELE	<ul style="list-style-type: none"> • Hezwi kha vha zwi ite kha Vhege ya 5 kana 6, nga Musumbuluwo nga tshifhinga tsha ngudo ya Muṅwalo.
NYITO	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha vhudze vhagudi vha ye kha siaṭari ḽi songo ṅwalwaho tshithu vha ṅwale ṭhoho i no ri: • Tshi tevhelaho, kha vha sumbedze vhagudi kupetele kwa siaṭari ḽa bugu dzavho ḽa vha hafu, khathihi na u nombora u bva kha 1-5 kha madzhini, na u bva kha 6-10 vhukati ha siaṭari. • Kha vha ṭalutshedze vhagudi uri vhone mudededzi / mugudisi vha ḽo vhidzelela nomboro vha tevhedza nga mubvumo kana ipfi. Vhagudi vha tea u ṅwala mubvumo kana ipfi tsini na nomboro i re yone. • Arali mugudi a tshi nga vha a sa ḽivhi kuṅwalelele kwa mubvumo kana ipfi, u tea u tala kutalo tsini na nomboro. • Kha vha gudise vhagudi u sa ita phosho musi wa thesithe, na u sa ṭodzimela mishumo ya vhaṅwe. • Kha vha ite mutevhe wa mibvumo ya 5 na maipfi a 5 ane vha ḽo a vhidzelela – vha vhe na vhuṭanzi ha uri maipfi oṭhe ane vha khou a linga o no funziwa. • Musi thesithe yo no fhela, kha vha kuvhanganye bugu dza vhagudi vha dzi lulamise thesite. • Kha vha linge mugudi muṅwe na muṅwe vha tshi shumisa rubiriki i re afho fhasi.

RUBIRIKI	LEVELE YA 1 VHUIMO HA 1-2 MARAGA DZA 1-2	LEVELE YA 2 VHUIMO HA 3-4 MARAGA DZA 3-5	LEVELE YA 3 VHUIMO HA 5-6 MARAGA DZA 6-8	LEVELE YA 4 VHUIMO HA 7 MARAGA DZA 9-10
	Mugudi o kona mibvumo na maipfi zwa vhukati ha 1-2.	Mugudi o kona mibvumo na maipfi zwa vhukati ha 3-5.	Mugudi o kona mibvumo na maipfi zwa vhukati ha 6-8.	Mugudi o kona mibvumo na maipfi zwa vhukati ha 9-10.

3.3: FONIKI / U VHALA	
TSHIPIKWA	<ul style="list-style-type: none"> • U a ṭalukanya themba dza maḽedere mavhili dzo ḽowealeho dzi re mathomoni a ipfi, sa: sh-, ph-, th- • U vhalela ṅṅha zwi no bva buguni e kha ḽeveḽe yawe. • U shumisa maipfimaḽowelwa, foniki, na zwikili zwa tsenguluso ya tshivhumbeo na zwi re ngomu.
KUI TELE	<ul style="list-style-type: none"> • Hezwi zwi nga itiwa tshifhinga tshinwe na tshinwe u thoma kha Vhege ya 6 u swika kha Vhege ya 8. • Hezwi kha vha zwi ite nga tshifhinga tsha U vhalala na Vhagudi.
NYITO	<ul style="list-style-type: none"> • Nga tshifhinga tsha ‘U vhalala na Vhagudi’ kha vha vhidze muraḽo muṅwe na muṅwe wa tshigwada uri a ḽe a vha vhalele e eṭhe. • Kha vha linge mugudi muṅwe na muṅwe vha tshi shumisa rubiriki i re afho fhasi. • Kha vha thome nga u ri mugudi a vhale mutevhe wa mibvumo na maipfi zwi no shumisa themba dza maḽedere mavhili dzo ḽowealeho dzine vha tea u vha vha tshi vho dzi ḽivha, sa tsumbo: sh-, ph-, th- • Tshi tevhelaho, kha vha ri mugudi a vhalele ṅṅha zwi no bva kha maṅwalwa o teaho ḽeveḽe yawe. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri maṅwalwa aya a katela na maipfi a no vhalea (dikhoudea.)

RUBIRIKI	LEVELE YA 1 VHUIMO HA 1-2	LEVELE YA 2 VHUIMO HA 3-4	LEVELE YA 3 VHUIMO HA 5-6	LEVELE YA 4 VHUIMO HA 7
U TALUKANYA NA U VHALA THANGANYO YA PFALANDOṬHE	Mugudi u a konḡelwa u vhalu mibvumo na maipfi nga ngona.	Mugudi u a kona u vhalu miṛwe ya mibvumo na maṛwe a maipfi nga ngona.	Mugudi u a kona u vhalu vḡunzhi ha mibvumo na vḡunzhi ha maipfi nga ngona.	Mugudi u a kona u vhalu mibvumo yoṱhe na maipfi oṱhe nga ngona.
U ELELA	Mugudi u anzela u tima-tima musi a tshi khou vhalu, u a fhumula musi a tshi swika kha maipfi ane a si a ḡivhe kana a pfuka maipfi ane a si a ḡivhe, nahone u a dovholola maipfi na mafurase.	Mugudi u vhalu a tshi ita a tshi ima tshifhinga tshilapfu ha a tshi tima-tima. Mugudi u na 'zwickhala zwi no haka' zwine a konḡelwa u fhira khazwo.	Mugudi u ita a tshi vhalu a tshi kaṱudza mutevhetsindo. Mugudi u a konḡelwa nga maipfi magede (maṛwe maipfi) na nga / kana nga zwickhumbeco zwa mafhungo.	Mugudi u vhalu a tshi elela na u ita a tshi awela. Mugudi u a kona u ḡikhakhulula musi a tshi vhalu maipfi a no konḡa na / kana zwickhumbeco zwa mafhungo.
ZWIKILI ZWA U DIKHOUDA	Mugudi u ṱoḡa thikhedzo nanzhi ya foniki i no bva kha mudededzi / mugudisi uri a vhale ipfi ḡine a si ḡi ḡivhe. Mugudi u a balelwa u ṱhukukanya maipfi a bva madungo kana mibvumo. Mugudi u ḡivha maipfimaḡowelwa / maipfimaanzi maṱukukutuku.	Mugudi u lingedza u shumisa foniki kha u vhalu maipfi ane a si a ḡivhe fhedzi u ṱoḡa thuso ya mudededzi / mugudisi. Mugudi u a kona u ṱhukukanya maipfi a bva madungo kana mibvumo a tshi thusiwa nga mudededzi / mugudisi. Mugudi u ḡivha maipfimaḡowelwa / maipfimaanzi a si manzhi.	Mugudi u shumisa foniki na ṱhalusamadungo (<i>syllabification</i>) kha u bula maipfi ane a si a ḡivhe, fhedzi tshinwe tshifhinga u a ṱoḡa thuso ya u vanganya/ ṱanganya mibvumo ya ita ipfi. Mugudi u ḡivha maipfimaḡowelwa / maipfimaanzi manzhi.	Mugudi u shumisa foniki na ṱhalusamadungo (<i>syllabification</i>) kha u bula maipfi ane a si a ḡivhe, nahone u a kona u vanganya/ ṱanganya mibvumo ya ita ipfi. Mugudi u ḡivha maipfimaḡowelwa / maipfimaanzi oṱhe e a funziwa manzhi.

3.4: MUÑWALO / U ÑWALA	
TSHIPIKWA	<ul style="list-style-type: none"> • U a kona u ñwala maļedere maṭuku nga ngona. • U ñwala mafhungo a 2 nga nyusi dza ene muṅe a tshi shumisa mafhungo a re na zwivhumbeo zwone.
KUI TELE	<ul style="list-style-type: none"> • Izwi kha vha zwi ite vha tshi shumisa ngudo ya u ñwala dza Vhege dza 3-4, Vhege dza 5-6, kana Vhege dza 7-8.
NYITO	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha ite nguda dza u ñwala sa nga misi. • Kha vha kuvhanganye bugu dza vhagudi musi saikiļi ya u ñwala i tshi khunyelela. • Kha vha linge muñwalo na kuñwalele kwa mugudi muñwe na muñwe vha tshi shumisa rubiriki i re afho fhasi.

RUBIRIKI	LEVELE YA 1 VHUI MO HA 1-2	LEVELE YA 2 VHUI MO HA 3-4	LEVELE YA 3 VHUI MO HA 5-6	LEVELE YA 4 VHUI MO HA 7
MUÑWALO: U ÑWALA MALEDERE MAṬUKU	Maļedere maṭuku a re fhasi ha a 15 a ñwaliwa nga ngona.	Maļedere maṭuku a re fhasi ha a 20 a ñwaliwa nga ngona.	Maļedere maṭuku a no hovhelela a 20 a ñwaliwa nga ngona.	Maļedere maṭuku a no fhira a 20 a ñwaliwa nga ngona.
U ÑWALA: ZWA ENE MUṄE	U a konḡelwa nga u pfesesa kuitele uku, kana a si zwawe – u tou kopa tsumbo ya mudededzi / mugudisi.	U a kona u pfesesa kuitele uku, nahone ndi zwawe, naho zwi tshi fana na zwa tsumbo tsumbo ya mudededzi / mugudisi.	Kuitele ndi kwa ene muṅe – ku bva khae.	Kuitele ndi kwa ene muṅe – ku bva khae kwa dovha kwa vha na vhutsila.
U ÑWALA: VHULAPFU NA TSHIVHUMBEO TSHA FHUNGO	Mugudi o ñwala maipfi a si gathi kana ļifurase.	Mugudi o ñwala sethe mbili dza maipfi kana mafurase mavhili fhedzi vhuvhili hazwo a zwi iti fhungo ļi re na tshivhumbeo tsho teaho.	Mugudi o ñwala fhungo ļithihi ļi re na tshivhumbeo tsho teaho.	Mugudi o ñwala mafhungo mavhili a re na zwivhumbeo zwo teaho.

